

АДМІНІСТРАТИВНА ЧИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ ? (ЩОДО СУПЕРЕЧЛИВОСТІ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 458 МИТНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Komzyuk V. Administrative or criminal responsibility for breaking customs rules? (About contradictions of regulations of paragraph 458 of the Customs code of Ukraine)

This article's purpose was to analyze considerations of administrative liability, by re-searching scientific opinions of scientists and to reveal contradictions, disparity to scientific opinion, law, grounds of legal liability of regulations of paragraph 458 part two of the Customs code of Ukraine and to propose amendments to remove present contradictions.

In the article is examined the question of administrative liability for breaking customs law, motives of administrative and criminal liability are determined, impossibility of holding responsible for crime, breaking customs law.

Key words: breaking the customs law; administrative liability; criminal liability; grounds of liability; the Customs code of Ukraine.

**Комзюк Володимир
Трохимович,**

доктор юридичних
наук, доцент,
професор кафедри
державно-
правових дисциплін
Черкаського
національного
університету
імені Богдана
Хмельницького

Питання юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної), зокрема й за порушення митних правил, завжди є актуальними – як теоретичні, так і практичні щодо застосування її заходів. Юридична відповідальність осіб за вчинене правопорушення завжди пов'язана із застосуванням заходів державного примусу до цих осіб, який, будучи врегульований нормами відповідних галузей права, одночасно є і правовим примусом (адміністративним, кримінально-правовим тощо), і тягне для осіб, до яких застосовується, негативні, обтяжливі наслідки різного характеру, які вони зобов'язані перетерпіти і перетерпівають у зв'язку з реалізацією санкцій правових норм. Така відповідальність завжди зачіпає права та законні інтереси суб'єктів, установлює обмеження, покладає додаткові обов'язки, позбавляє певних прав чи благ тощо. Це зумовлює необхідність чітко врегулювання нормами права всього комплексу питань, що стосуються порядку притягнення до юридичної відповідальності, практичної реалізації її заходів з метою забезпечення верховенства права, законності,

а будь-які суперечності, недоліки у правовому регулюванні можуть призвести до порушення прав і свобод людини і громадянина (які згідно з ч. 2 статті 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]); отже, у правовій державі, якою себе проголосила Україна, таке порушення є неприпустимим. Як зазначає професор А. Комзюк у своєму вступі до навчального посібника, «адміністративну відповідальність разом із відповідальністю кримінальною можна розглядати як універсальний засіб охорони суспільних відносин, які регулюються різними галузями права – конституційним, цивільним, трудовим, екологічним, фінансовим, власне адміністративним» [2, с. 4]. Зі свого боку хочемо сказати, що необхідно всіляко сприяти, щоб ці універсальні засоби охорони суспільних відносин були бездоганними, ефективними і законними, а запорукою цьому є зокрема широке наукове обговорення і контроль.

Дослідженню адміністративної відповідальності, зокрема й за порушення митних правил, свої наукові праці присвятили відомі вчені-адміністративісти – В. Бевзенко, А. Берлач, Ю. Битяк, І. Голосніченко, І. Гриценко, Є. Додін, Ф. Жорін, Р. Калюжний, Т. Коломоець, В. Колпаков, А. Комзюк, Д. Лук'янець, Р. Мельник, В. Настюк, Д. Приймаченко, М. Студенікіна, В. Шкарупа, М. Шульга та ін., які у своїх працях детально розкривають теоретичні питання і законодавче регулювання, практичне застосування заходів адміністративної

відповідальності, але розглядаване нами конкретне положення статті 458 Митного кодексу науковцями досі не досліджувалось, і його суперечливість, невідповідність усталеним поняттям і поглядам щодо підстав адміністративної та кримінальної відповідальності не аналізувались, що і стало причиною написання цієї статті.

Мета статті – проаналізувати підстави адміністративної відповідальності, дослідивши наукові погляди вчених, і розкрити суперечливість, невідповідність науковій думці, законодавству, підставам юридичної відповідальності положення частини другої статті 458 Митного кодексу України та запропонувати їх усунути.

Стаття 458 Митного кодексу (далі – МКУ) участині 1 визначає поняття порушення митних правил, а частина 2 статті встановлює, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає в разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [3]. Отже, законодавець цим положенням не виключає і припускає, що за порушення митних правил, які закріплені в Митному кодексі, можливе притягнення до кримінальної відповідальності, з чим ми не згодні і вважаємо це принципово неправильним. Відповідно до положень теорії права, наукової думки вчених, юридичної практики для вирішення питання про притягнення особи до конкретного виду юридичної відповідальності слід установити, чи є підстави для такої відповідальності, тобто ключовим моментом є питання підстав юридичної відповідальності.

Даючи нормативне визначення поняттю порушення митних правил у ч. 1 статті 458 МКУ, законодавець вказує, що «порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений цим Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх органам доходів і зборів для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на органи доходів і зборів цим Кодексом чи іншими законами України, і за які цим Кодексом передбачена адміністративна відповідальність» [3]. Найважливішим у цьому визначенні для розкриття досліджуваних нами питань є констатація того, що порушення митних правил – це адміністративне правопорушення, і що за його вчинення Митним кодексом передбачено адміністративну відповідальність.

Види порушень митних правил і відповідальність за них визначаються статтями 468-485 МКУ, які закріплюють склади порушень митних правил, за які не передбачено жодної іншої відповідальності, крім адміністративної. Звідки ж узялося положення частини другої статті 458, яка вказує, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає в разі, якщо ці правопорушення не тягнуть

за собою кримінальної відповідальності, і чи можлива в принципі кримінальна відповідальність за порушення митних правил?

Слід пам'ятати, що чинний на сьогодні Митний кодекс є вже третім за часи незалежності України. Якщо проаналізувати положення першого Митного кодексу від 12.12.1991 р. [4], то побачимо, що стаття 100 закріплювала і визначала склад контрабанди, що є злочином, за який передбачено кримінальну відповідальність, і тому в цьому акті припускалося положення щодо кримінальної відповідальності за правопорушення, передбачені в ньому, хоча насправді цей кодекс такого положення не містив. Таке положення з'явилося з незрозумілих причин у другому Митному кодексі від 11.07.2002 р. [5], хоча з нього вже було вилучено статтю, яка закріплювала склад контрабанди, і це положення перейшло до чинного тепер Митного кодексу. Причиною цього могла стати стаття 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), яка визначає поняття адміністративного правопорушення і частина друга якої встановлює, що «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності», а положення цього Кодексу згідно з частиною 3 статті 2, яка закріплює систему законодавства України про адміністративні правопорушення, «поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законами, ще не включеними до Кодексу» [6].

Отже, для обґрунтування своєї позиції та аргументованих висновків з розглядуваних питань необхідно звернутися до наукової думки вчених і законодавства щодо підстав адміністративної та кримінальної відповідальності. В. Колпаков у підручнику «Адміністративне право України» зазначає, що «реальна юридична відповідальність настає за наявності трьох підстав – нормативної, складовою частиною якої є норма, що закріплює склад; фактичної (правопорушення); процесуальної (правозастосовчий, юрисдикційний акт)» [7, с. 292]. Автори іншого підручника – «Адміністративне право України» за заг. ред. Т. Коломоець – указують: «У теорії адміністративного права виділяються такі види підстав адміністративної відповідальності: фактичні (вчинення особою особливого виду правопорушення – адміністративного (тобто наявність ознак такого правопорушення); юридичні (наявність у діях особи юридичного складу правопорушення – суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта, об'єктивної сторони); процесуальні (наявність процесуальних норм, які забезпечують притягнення винної особи до адміністративної відповідальності)» [8, с. 181]. Такої ж думки дотримуються і автори підручника «Курс адміністративного права України» за заг. ред. В. Коваленка, які крім того акцентують, що «можливість притягнення до адміністративної відповідальності виникає за наявності усіх трьох перелічених підстав» [9, с. 312]. Але найбільш прийнятною і чіткою щодо підстав адміністративної відповідальності за порушення митних правил, на нашу

думку, є позиція авторів навчального посібника «Митне право України» за заг. ред. В. Ченцова: «Аналіз ознак адміністративної відповідальності за порушення митних правил дозволяє виділити три підстави, наявність яких може потягти за собою цей вид відповідальності: нормативна підстава, тобто наявність системи норм права, що встановлюють адміністративну відповідальність і регулюють її; фактична підстава, якою є противоправне, винне діяння особи, що порушує правові приписи у сфері митної діяльності, тобто порушення митних правил; процесуальна підстава – правозастосовний акт уповноваженого органу щодо накладення стягнення на конкретну особу за конкретне порушення митних правил. Для настання реальної відповідальності необхідно, щоб в наявності були всі три підстави і саме в такій послідовності» [10, с. 242].

Цілком погоджуючись з думкою останніх авторів щодо підстав адміністративної відповідальності за порушення митних правил, усе ж хочемо дещо уточнити, що зокрема нормативною підставою адміністративної відповідальності за порушення митних правил, на нашу думку, є наявність системи норм права, які визначають діяння як порушення митних правил, закріплюють склади таких порушень і встановлюють за них адміністративну відповідальність та визначають і регулюють порядок притягнення до неї (такі норми містяться в Митному кодексі та Кодексі України про адміністративні правопорушення); фактичною ж підставою адміністративної відповідальності є

вчинення особою порушення митних правил, тобто реального протиправного діяння, яке містить склад такого правопорушення; процесуальною підставою вважаємо наявність індивідуального юрисдикційного акта (рішення) про притягнення особи до адміністративної відповідальності (накладення адміністративного стягнення за порушення митних правил), винесеного уповноваженим органом щодо відповідної особи в конкретній справі про порушення митних правил. Вважаємо, що саме наявність усіх цих трьох чинників і є підставою для настання адміністративної відповідальності за порушення митних правил.

Щодо підстав кримінальної відповідальності, то тут також можна виділити нормативну, фактичну і процесуальну підстави, але вони визначаються вже не адміністративним і митним правом та законодавством, а кримінальним і кримінально-процесуальним. Підстава кримінальної відповідальності чітко визначена статтею 2 чинного Кримінального кодексу України, згідно з частиною 1 якої «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом». Частина 3 ст. 3 Кримінального кодексу визначає, що «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» (виділено нами – *В. К.*), а частина 4 цієї ж статті вказує, що «застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» [11]. Отже, виходячи з

вищевикладеного, порушення митних правил, які закріплені в Митному кодексі України, у принципі не можуть тягнути кримінальної відповідальності, оскільки для цього немає ні нормативних, ні фактичних підстав, а процесуальною підставою кримінальної відповідальності є тільки обвинувальний вирок щодо конкретної особи, який може бути винесений судом лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, а не порушення митних правил, і тому положення частини другої статті 458 можна вважати такими, що не відповідають підставам кримінальної відповідальності, установленим законодавством, через що їх слід скасувати.

Окремі вчені-адміністративісти, виходячи з аналогічних положень частини 2 статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), яка встановлює, що «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності» [6], вважають, що таким чином законодавець вказує на пріоритет кримінальної відповідальності над адміністративною. На нашу думку, жодного пріоритету однієї відповідальності над іншою бути не може, тут можна говорити про підміну понять, оскільки на практиці часто важко встановити склад правопорушення, є проблема кваліфікації діяння, і часто діяння має ознаки і адміністративного правопорушення, і злочину, а отже, коли є ознаки складу злочину, його слід кваліфікувати як

злочин, а за злочин, як було сказано, настає кримінальна відповідальність, хоча це не свідчить про її пріоритет – просто в цьому разі буде фактична підстава саме кримінальної відповідальності; якщо ж діяння буде кваліфіковане як адміністративне правопорушення, то за нього ніяк у принципі не може настати кримінальна відповідальність. Тому й положення частини другої статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення також слід скасувати як такі, що не відповідають і положенням теорії права щодо підстав юридичної відповідальності, і чинному законодавству, оскільки в цьому Кодексі немає і не може бути жодного діяння, яке містить склад злочину, тобто в принципі відсутня нормативна підстава кримінальної відповідальності.

Крім того, говорячи про пріоритет кримінальної відповідальності, слід зважати на те, що останнім часом, навпаки, відбувається гуманізація юридичної відповідальності: багато злочинних діянь декриміналізується, зокрема відбулася декриміналізація і контрабанди товарів згідно із Законом України від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [12], і на сьогодні предметом контрабанди можуть бути не будь-які товари, а тільки прямо визначені нормою права у ст. 201 Кримінального кодексу предмети – культурні цінності, отруйні, сильнотоксичні, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових

припасів до неї), а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (хоча, як показали реалії життя, це негативно вплинуло на ефективність боротьби з контрабандою, завдало значної шкоди економіці країни, тому, на нашу думку, слід внести зміни до Кримінального кодексу України і відновити склад такого злочину, як контрабанда товарів, а відповідно і кримінальну відповідальність за нього).

Таким чином, нами розглянуто і проаналізовано підстави адміністративної відповідальності, положення ч. 2 статті 458 МКУ, які є суперечливими, не відповідають усталеним поглядам провідних учених-адміністративістів щодо підстав адміністративної відповідальності, а також нормам Кримінального кодексу, які встановлюють підстави кримінальної відповідальності, що свідчить про необхідність скасування частини другої статті 458 Митного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / [Комзюк А. Т., Гуменюк В. А., Джагунов Г. В. та ін.] ; за заг. ред. А. Т. Комзюка. 3-тє вид. доопр. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. – 80 с.
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495%D0%B4-17/page4>
4. Митний кодекс України завід 12.12.1991 р. № 1970-XII [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1970-12>

5. Митний кодекс України завід 11.07.2002 р. № 92-IV [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92-15>

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

7. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / Колпаков В. К. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.

8. Адміністративне право України : підручник. – Вид. 2, змін. І доп. / за заг. ред. Т.О. Коломосьць. – К.: Істина, 2012. – 528 с.

9. Курс адміністративного права України : підручник / [В. К. Колпаков,

О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін] за ред. В. В. Коваленка – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 808 с.

10. Митне право України : навч. посібник / за заг. ред. В. В. Ченцова. – К.: Істина, 2007. – 328 с.

11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

Комзюк М. Т. Адміністративна чи кримінальна відповідальність за порушення митних правил? (Щодо суперечливості положень статті 458 Митного кодексу України)

У статті розглянуто питання адміністративної відповідальності за порушення митних правил, визначено підстави адміністративної та кримінальної відповідальності, доведено й обґрунтовано неможливість настання кримінальної відповідальності за порушення митних правил, передбачені Митним кодексом, запропоновано виключити частину другу статті 458 Митного кодексу України.

Ключові слова: порушення митних правил; адміністративна відповідальність; кримінальна відповідальність; підстави відповідальності; Митний кодекс України.

Комзюк М. Т. Административная или уголовная ответственность за нарушение таможенных правил? (Относительно противоречивости положений статьи 458 Таможенного кодекса Украины)

В статье рассмотрено вопросы административной ответственности за нарушение таможенных правил, определено основания административной и уголовной ответственности, доказано и обосновано невозможность наступления уголовной ответственности за нарушения таможенных правил, предусмотренные Таможенным кодексом, предложено исключить часть вторую статьи 458 Таможенного кодекса Украины.

Ключевые слова: нарушение таможенных правил; административная ответственность; уголовная ответственность; основания ответственности; Таможенный кодекс Украины.

Стаття надійшла до друку 15 вересня 2015 р.